ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

ӘЛ-ФАРАБИ атындағы ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ
КАЗАХСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ имени АЛЬ-ФАРАБИ

ТАРИХ, АРХЕОЛОГИЯ ЖӘНЕ ЭТНОЛОГИЯ ФАКУЛЬТЕТІ
ФАКУЛЬТЕТ ИСТОРИИ, АРХЕОЛОГИИ И ЭТНОЛОГИИ

АРХЕОЛОГИЯ, ЭТНОЛОГИЯ ЖӘНЕ АНТРОПОЛОГИЯ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ ИНСТИТУТЫ
НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ ИНСТИТУТ АРХЕОЛОГИИ, ЭТНОЛОГИИ И АНТРОПОЛОГИИ

«ДӘСТҮРЛІ ЖӘНЕ ЗАМАНАУИ ҚАЗАҚСТАН ЭТНОЛОГИЯСЫ» атты
әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-дың 80 жылдығына және А. Б. Қалыштың 60 жылдығына арналған халықаралық ғылыми-теориялық конференция

МАТЕРИАЛДАРЫ

29 наурыз 2014 ж.

МАТЕРИАЛЫ
международной научно-теоретической конференции «ТРАДИЦИОННАЯ И СОВРЕМЕННАЯ ЭТНОЛОГИЯ КАЗАХСТАНА», приуроченной к 80-летию КазНУ им. аль-Фараби и 60-летию А.Б. Калыша

29 марта 2014 г.

MATERIALS
of the International Scientific and Theoretical Conference «TRADITIONAL AND MODERN ETHNOLOGY OF THE KAZAKHSTAN» dedicated to the 80’th anniversary of al-Farabi Kazakh National University and 60’th anniversary of Amanzhol Boranbayuly Kalysh

March 29, 2014

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
МИНИСТЕРСТВООБРАЗОВАНИЯИНАУКИРЕСПУБЛИКИКАЗАХСТАН

ӘЛ-ФАРАБИ атындағы ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ
КАЗАХСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ имени АЛЬ-ФАРАБИ

ТАРИХ, АРХЕОЛОГИЯ ЖӘНЕ ЭТНОЛОГИЯ ФАКУЛБТЕТІ
ФАКУЛЬТЕТИСТОРИИ,АРХЕОЛОГИИИЭТНОЛОГИИ

АРХЕОЛОГИЯ, ЭТНОЛОГИЯ ЖӘНЕ АНТРОПОЛОГИЯ
ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ ИНСТИТУТЫ
НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ ИНСТИТУТ
АРХЕОЛОГИИ, ЭТНОЛОГИИ И АНТРОПОЛОГИИ

«ДӘСТҮРЛІ ЖӘНЕ ЗАМАНАУИ ҚАЗАҚСТАН ЭТНОЛОГИЯСЫ» атты
әл-Фараби атындағы ҚазҮУ-дың 80 жылдығына
және А. Б. Қалыштың 60 жылдығына арналған
халықаралық ғылыми-теориялық конференция

МАТЕРИАЛДАРЫ

29 наурыз 2014 ж.

МАТЕРИАЛЫ

международной научно-теоретической конференции
«ТРАДИЦИОННАЯ И СОВРЕМЕННАЯ ЭТНОЛОГИЯ КАЗАХСТАНА»,
приуроченной к 80-летию КазНУ им. аль-Фараби
и 60-летию А.Б. Калыша

29 марта 2014 г.

MATERIALS

of the International Scientific and Theoretical Conference

«TRADITIONAL AND MODERN ETHNOLOGY OF THE KAZAKHSTAN»

dedicated to the 80'th anniversary of al-Farabi Kazakh National University
and 60'th anniversary of Amanzhol Boranbayuly Kalysh

March 29,2014

Алматы
«Қазақ университеті»
2014

СОДЕРЖАНИЕ / МАЗМУНЫ

ПЛЕНАРЛЫҚ МӘЖІЛІС / ПЛЕНАРНОЕ ЗАСЕДАНИЕ

Буркитабаев М.М.
Құттықтау сөз

Баяндамалар / Доклады

Көмеков Б.Е., Таймағамбетов Ж.Қ.
Үлағатты ұстаз, белгілі ғалым, тарихшы-этнограф 5
Асылбеков М.Х.
Развитие исторической демографии в Республике Казахстан (итоги и задачи) 11
Асанканов А.
Политика новой власти страны по совершенствованию национальной политики в Кыргызстане (2010-2013 годы)]8
Жумагулов К.Т.
О повседневной жизни германцев античной эпохи (по данным исторических музеев Германии) 22
Омарбеков Т.
Қазақстан аумағындағы оғыздар 25
Ажигали С.Е., Абдулина А.Т.
А.Б. Калыш и этносоциология Казахстана: к 60-летию со дня рождения 33
Mehmet Dervi§ Kilinckaya
Ataffirk donemi iktisat politikalari vc kalkinma 38
Хаутала Р.
Перспектива крещения монголов в трактатах теоретиков католического миссионерства второй половины XIII века 43
Нұрмұратов С Е.
Еуропадағы қазақ диаспорасы: достүрлср мен қазіргі заман 47
Кыдыралина Ж.У.
Язык - культурный код нации 52
Кәрібаев Б.Б.
«Қазақ» сөзі: зерттелуі, моні мен мағынасы жөнінде 56

1 **секция**
КЕШЕГІ ЖӘНЕ БҮГІНГІ ЭТНИКЛЫҚ ЖӘНЕ ЭТНОМӘДЕНИ ҮРДІСТЕР

ЭТНИЧЕСКИЕ И ЭТНОКУЛЬТРУНЫЕ ПРОЦЕССЫ В ПРОШЛОМ И НАСТОЯЩЕМ

Кундакбаева Ж.Б.
Аманжол Калыш - во всем пример для подражания подрастающему поколению 61
Прманов Ә.Б.
Адал дос 62
Примбетова Е.У.
Молодые годы большого ученого 63
Қозыбақова Ф.А.
Біз білетін галым, этнограф Аманжол Боранбайүлы 66
Телеуова Э.Д.
Ғылыми-зерттсуді үйлестіруші А.Б. Қалыштың «отанға оралу: үміт пен шындық» тақырыбындагы жобасының нәтижелері туралы 68
Қозғамбаева Г.Б., Бейсегулова А.К.
Этнологияның өзекті мәселелерін зерттеудсгі ғалым А.Б. Қалыштың еңбектері 69

Ноянов Е.
Ұлттың қамын түгендегсн ғалым
Эгамбердиев М.Ш.
А.Б. Қалыштың Қазақстан этнология ғылымына сіңірген сүбслі үлесі
Байгунаков Д.С.
«Қоңырат» этнонимі туралы бірср сөз
Хабижанова Г.Б.
Тюркоязычныс племена как акторы этнополитичсской жизни Центральной Азии.
Каратаев О.
Фу-юйскис кыргызы - самый восточный тюркский этнос
Мүхатова О.Х.
Алматы агломерациясы жоне оның дамуы моселелері
Мадиева Г.Б.
Топонимические названия и этнос
Қалшабаева Б.К.
Алматы облысы казақтарының бала туу,торбислсугс байланысты
одст-гүрыптарындагы ерскшсліктер
Төлеубаева К.М.
Патриархал шагын дара отбасындағы ойслдің жағдайы мен орны
Балтабаева К.II.
Казахская община в в Китае: некоторые новые тенденции в
демографическом развитии (по данным переписи 2010 года)
Ахметова Ш.К.
Трансформация свадебного обряда казахов Западной Сибири
в последней трети XIX - первой половине XX в.
Кожомуратова Б.Ж.
Из истории формирования многонационального населения Кыргызстана
Жақсыбеков Д.С.
Қазақ отбасындағы міндсттсрді өзара бөлісуі
Железняков Б.А., Херманн Л.
Дрсвнстюркская письменность Кулжаоасы
Осмонова С.К.
Традиционные послесвадебные обряды кыргызов юго-западной
Ферганы (конец XIX - начало XX вв.)
Касммова Д.Б., Исаева А.И.
Государственно-правовое регулирование иммиграционных вопросов
в Казахстане
Майдана.in 3.
Этнополитическис и социальные аспекты истории кочевых
объединений (историография проблемы)
Абдилдабекова А.М.
Демографическая история Казахстана: историографический аспект
Молдабаева Д.Ж.
Түркі халықтарындағы мемлекет күру жоне басқару достүрі
Ибрашева III.О.
Қашқстандағы ахыска түріктерінің этномодени бағыт-бағдарлары
Жиенбекова А.А., Қабыл А.Ә.
Қазақстандағы ахысқа түріктері: тарихы жонс модениеті
Сабденова Г.Е.
Қазақ жүздсрі туралы ғылыми көзқарастар: нотижелері мсн корытындылары
Қозғамбаева Г.Б.
Алтай өлкесінсн моцғол жсрінс қазақтардың бір бөлігінің қоныстануы
(XIX ғасырдың 70 - жылдары)
Закирьянов А.К., Омарбаев Ы.Қ.
XVI-XVII ғасырлардың I-жартысында Қазақ хандығының этникалық
күрамының өзгеруінс байланысты территориясының ксңеюі

елдің өмірлік тәжірибссі); мінез-құлкындағы сыртқы бслгілер, күндслікті өмірдсгі, тұрмыстық жағдайда туындайтын киыншылықтарды қабылдауы т.б. жатуы анықталды. Бұл нотижслсргс қол жсткізу үшін ғылми-зсрттсу барысында тиімді понаралық тосілдер: тсрең интервью, экспсртті интервью, нарративті интервью, сауалнама, қосылған бақылау, шетслдсгі қазақ баспасөзіндегі мақалалар қолданылды. Әринс бұл ғылыми жобаның келешектсгі қолданбалық маңызын арттыра түсті. Бұл тақырып этнолог, тарихшы жоне олсуметтанушы мен саясаттану мамандарына байланыста колданысқа ис болды.

Ғылыми-зерттеу барысында феноменологиялық ұстаным жонс олеумсттік интсракционизм тұжырымы-алынған нотижелердің талдауда басты негіз болып табылды. Әлсумсттік ғылымдардың методолгиясына нсгізделгсн зсрттсу оралмандардың тағдыры арқылы, олардың жаңа ортаға келуі мсн психологиялық бейімдслуіндегі жағдайлардың қоғам ішіндс кабылдануы, мсмлекст тарыпанан жасалынган шаралардың ықпалы, жсргілікті халықытың оларға қатысты көзқарастары талданып, когамдық ортаға жоба авторлары тарапынан ұсынылды. Талдау барысында олардың кслген мемлексті, жасы мен жыныстық ерекшсліктсрі есксріліп әлеумсттік сауалнамалар құрастырылды. Жобаның алғашқы ксзсңінде олсуметтік сауалнамада слгс оралған қазактардың тарихи отанынан күтксн үмігі кандай болды дсгсн сұраққа жауап алынды. Сонымен қатар қоғам ішіндсгі көзкарастар жинақталды.

Бұл жобаның срскшслігі алғаш рст отандық ғылымыда қазақ қоғамындагы рспатрианттардың әлсумсттік модсни адаптациясын талдауда символикалық интсракционизм тұжырымы жоне феноменологиялық ұстаным қолданылды. Жоба барысындағы зсрттсулсрдс жаңа одістср мсн қатар, тұжырымдар, ұстанымдар жүйелі түрдс енгізілді.

Бұл жобаның басты срскшслігі бүгінгі күнгі моссислсрді шсшудсгі тарихінылардың орынын айырықша көрсстті. Тарихшылар өткснді баға берудсн, күндслікті өмірдсгі мосслсрді талдауға бсйімдеу осы жоба барысында айкын көрінді. Зсрттеудің ғылыми нотижелеріндс этноэкологиялық мониторинг жасау, олеумсттік кактығыстарға тосқауыл рстндс ұсынылды. Сонымсн қатар болашақтағы йттык бірсгсйліктің модслін калыптастырудағы жаңа бағыттагы зсрттсулердің қажсттігі айкындалды.

Қорыта кслгендс, Профессор А.Б. Қалыштың бастамасымен жүргізілген ғылыми-зертгеу жобасы қоғамның сұранысты такырыбын талдауға арналды. Зерттеу барысында алынған нотижслсрдің қоғам үшін тарихи жоне қолданбалы манызы орасан. Сонымсн қатар профессор А.Б. Қалыш зсрттеугс жас тарихшыларды тарта отырып, оларды жаңа пәнаралык байланыстағы тәсілдсрді қолдануға бейімдеді. Болашакта да ғалым, ұстаз жонс ғылыми-зерттеуді үйлестіруші профессор А.Б. Қалыш бастамасымсн тың гылыми- зсрттеулердің жүзсгс асатыны анық.

1. Калыш Л.Б. Проблемы семьи и брака казахов в 1970-2000 годы: этнологическое исследование: Лвтореф. дисс. ... докт. ист. наук. Ллматы, 2010. 46 с; Калыш Л.Б. Семейная жизнь населения Жетысу // Материалы Международной научно иракт. конференции «Всемирная история: Проблемы исследования и преподавания», посвященной 75-летию академика К.Н. Нурпсиса в рамках «Нурпсисовских чтений». Ллматы, 2010. С. 374-380; Калыш Л.Б. Современная семья шахов Туркестана // Традиционный IV Международный тюркологический конгресс, посвященный 20-летию независимости Республики Казахстан. Туркестан, 2011. С. 316-319.

2. Калыш Л.Б., Д.Касымова. Пути интеграции оралманов в казахстанское общество: реали и вызовы. Лматы: ызак университету 2013. 206 с; Калыш А.Б., Касымова Д.Б. Поле и смыслы социокультурной интеграции этнических репатриантов. Лматы: Қазак унивсрситеті, 2014. 242 с.

Г.Б. Қозғамбаева
т.г.д., ол-Фараби ат. ҚазҰУ-дың доценті,
А.К. Бейсеғұлова
тарих жоне археология магистр/

ЭТНОЛОГИЯНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІН ЗЕРТТЕУДЕП ҒАЛЫМ А.Б. ҚАЛЫШТЫҢ ЕҢБЕКТЕРІ

Отандық коғамдық ғылымынын тарихында ерскше орын алатын ғалымдарымыз баршылық. Бұлардың катарындагы отандық этнологиясының, этносоциологиясының, этнодсмографиясының зерттелуінс елсулі үлес қосып кслс жатқан ғалым, ұстаз, тұлға, тарих ғылымының докторы, профессор Аманжол Боранбайұлы Қалыш бұл күндсрі өзінің 60-жастық мсрсйтойын атап өтуде.

Аманжол ағаның мсктсп қабырғасында оқып жүргендегі арманы Қазақстанның сң жақсы **жоғарі** ғы оқу орыны - ҚазҮУ-ға түсіп, тарихшы болу сді. Ол 1972 жылы аталмыш жоғаргы оқу орнынщ тарих факультстше түсіп, студент қатарына кабылданды. Студент шағында ол білімі жағынан срекГ шелсніп Абаи, В.И. Ленин атындағы степендия иегері, сондай-ак, өзінің дарынды үйымдастыру] шылық қабілстшщ арқасында факультеттс жастар үйымының басшысы жоне унивсрситсттік ст| денттсрдің күрылыс отрядын басқарды. Сондай-ақ факультет пен университеттің ғылыми жұмыста-рына қатысып жүлделі орындар алуы негізінде екі морте Мoскеудс (1975 ж.) жоне Кисвте (1976 жJ студснттсрдің Кеңес Одағы көлемінде өтксн этнографиялық конфсрснциясына бслссндi қатысты А.Б.Қалып.тьщ 4 курста КСРО студснттсрінің ішіндсгі алғашқыларының бірі болып «Құрмет Белгісі ордснімсн марапатталғаны сондықтан болар.

1977 ж. тарих факультстті бітірген соң Аманжол аға университсттің комсомол үйымы хатшысыі ның орынбасары болып тағайындалды.

1978 ж. ол Қазақ КСР FA-ның Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих, археология жонс этнограф J Институтының этнография бөлімінің аспиранты, ал 1981-1993 жж. - кіші ғылыми кызметкерден J ғылыми қызметкерге дсйін өсті.

Аманжол аға - Қазақстан Рсспубликасының Ғылым Академиясының Ш.Ш.Уолиханов атындая Тарих, археология жонс этнология институтының ксшегі аспиранты, бүгінгі тарих ғылымдарынь докторы.

Аманжол аға өзінің ғалым ретінде қалыптасуына, ғылым жолына түсуіне аса көрнскті тарихи галымдарга алғысы зор. Бүлар: А.Н. Нүсіпбеков, Ә.Х. Марғүлан, Б.А. Төлепбасв, Р.Б. Сүлсймено М.К. Қозыбасв, Г.Ф. Дахшлсйгср, М.Х. Асылбсков, К.Н. Нүрпейсов, Б.Е. Көмеков, Х.А. Арғынбаі М.С. Мүқанов, Х.А. Қауанова, Р.Д. Ходжасва.

Сол кезде Қазақстанда этнография саласынан кандидаттық жоне докторлық диссертациялaрі корғау жөншде мамандырылған диссертациялық Кеңес болған **емес,** сондықтан Аманжол аға өзіі кандидаттық диссертациясын қорғау максатында КСРО FA-ның Н.Н.Миклухо-Маклай атында этнография жоне антропология Институтына жіберіледі. Қазақстандық ғалым-этнографтарға М; кеудс қорғауға түсу үшін ксй-кезде бірнсше **жыл** күту ксрек болған. Аманжол аға **сол** ғылым, зерттеу институтында 1989 **жылы** «Ертіс өңірі Павлодар слді мекені ауыл түрғындарының модсние мен түрмыс тіршіліп» **атты** кандидаттық диссертациясын сотті қорғады.

Бо)ши\қ \ашмды жоғаръща өткcн акадсмиялық мсктсп оньщ зсрттеү бағытын достүрлі – этнографияеьша ғана смсс, соньмен қатар этноолсүмсттік зерттсу одістсршс \ирстт\. Этнографии*

тайиепеудс *Ш* Ш гЖА^вт^^^^

дсгідсй гыльши жобалардыц орындалуында оз септіпн типзді. Олар: «Казахи: историко-,ч фичсское исследование» (1983-1985 гг.), «Новое и традиционное в быту сельском *и„тщ* Казахстана» (1985-1987гг.), «Этнические аспекты культуры народов Казахстана» (I *Ю-\W*,ф маты қаласы түргындарыныц жаца жоне достүрл. түрмыс-тіршіліп»(1990-199 Іжж.), «Манп облысының этномодени үдерістері» (1990-1991 жж.).

Ол 1993 **жылы** рухани толімгері Дина Исабайқызының шакыруымсн ал-Фараби аіыі.дағыі Үлттық университет.' тарих факультстіне ауысты. 1993-2000 жж. Аманжол аға доцент. *деГ* жонс гылыми *жүмыс жөніндсгі орынбасары болды.*

Аманжол Боранбайүлы 1996-1999 жылдар аралығында - «Түркістанның казіргі кезеқда дени үдсрісі» (Қ.А. Яссауи атындағы Халықаралық казак-түрік университет, Түркісган 1997-2000 жылдар аралығында - халықаралык грант нсгізіндс Қазақстан Рсспубликасы І демиясысының Р.Б. Сүлеймснов атындағы Шығыстану институтымсн ЛКІП-тын Иисконсия| всрситетімсн бірге «Орталық Азия мен Қазақстандағы мал шаруашылығы» атты ғылыми - қатысты.

Ал 2000-2002 жылдар аралығында Қазақстан Рсспубликасы Білім жонс ғылым министр. **ксн** гранттық нсгіздсгі «Қазақстандағы қазіргі кезеңдегі этникалық жоне этномодени үдс 2009-2011 жылдары Қазақстан Рсспубликасы Білім жонс ғылым министрліп Ш.Ш.Уч атындағы Тарих жоне этнология институтының «Қытай қазақтары», сондай-ақ 2012 жыдда дсйін ҚР Білім жонс ғылым министрлігі бекіткен әл-Фараби атындағы Қазақ үлттык у| бойынша «Отанға оралу: үміт пен шындық (қазақ қоғамындағы оралмандардың психологи грация моселесі)», жобаларға қатысып, жетекшілік етіп, нотижесі гылыми сңбектер боль ланды.

2010 **жылы** ол-Фараби атындағы Қазак үлттық университсті жанындагы тарих гылы: докторы гылыми дорсжссін беру жөніндегі Д 14А7.01.32 дисссртациялык кеңесінің мәжіліЯ

сң жақсы жоғар»
арғы оку орнының
іімі жағынан срек-
Щы үйымдастыру-
нивсрситсттік сту.
ғылыми жүмыста*
Кисвте (1976 ж.)
оелсснді қатысты.
і «Күрмет Бслгісі»

үйымы хатшысы-

жонс этнография
кызмсткердсн аға

мханов атындағы
{ ғылымдарының

өрнскті тарихшы
Р.Б. Сүлеймснов,
Х.А. Аргынбаев,

іссертацияларды
анжол аға өзінің
аклай атындағы
•графтарға Мос-
ға сол ғылыми-
ының мәдсниеті

: дәстүрлі қазақ
Этнографиялық
іртынын шокірт
тутында төмсм-
горико-этногра-
семьи народов
М990гг.), «Ал-
), «Маңғыстау

гындағы Қазақ
деканның оку

еңцсгі этномо-
сістан бөлімі);
и Ғылым Ака-
ісконсин уни-
іми жобаларға

истрлігі бскіт-
и үдерістср»,
Ш.Уолиханов
>ілдан бүгінге
университеті
гиялық инте-
олып жария-

іымдарының
лісінде этно-

логия мамандығы боіiынша «Қазақтардың отбасы жоне нскс қатынастарындағы 1970-2000 жылдардағы жаідаіі (этнологиялық зсрттсулер негізінде)» деген тақырыпта докторлық диссертацияны тэты коргап шыкты.

2011 ж. А.Б. Қалыш конкурс негізіндс ол-Фараби атындағы Қазак Үлттық унивсрситетінің тарих, археология жонс этнология факулысті археология, этнология жонс музеология кафсдрасының мсңгерушісі лауазымына сайланады. Ғалымның коп жылдық шокірт торбиелсу мен ғылыми сңбсктсрі мен ісрттсулсрініц нотижслсрі аркасында 2012 жылы Қазақстан Рсспубликасы Білім жоне ғылым министр III іпіц нісшімімен Қазақстандағы жоғары оку орындарының «Үздік оқытушысы» дегсн күрмсті атакка не болды.

Аманжол аға үш жүзден астам жариялымдардын, соның ішіндс оннан астам кітап пен монографияныц, бірнсшс оқулық пен оку күралының авторы. Оның ғалым ретіндс зерттсулерінің аукымы вте ксң, атаи айтсақ: казак халқының этногснезі мсн этникалык тарихы, этнодсмографиялық үдсрісі, кaзак халқыныц омiріндсгі иске жоне отбасы катынастары мсн ажырасу ссбсптері, казак коғамындағы оралмандардыц интсграциясы, көпүлтты Қазақстандағы қазақ жоне баска да этностардың рухани жопс матсриалдық модснисті жонс т.б. Үстаздың жстскшілігімен бірнешс гылым кандидаты от зерттсулсрін сотті қорғап шыкты. Олардың оркайсысы Тоуелсіз мемлсксгіміздің ғылымы мсн білімін дамыту жолында аянбай сңбск етудс.

Жогарыда көрсстілген еңбсктерінің ішінсн «Археология жоне этнология» мамандығы бойынша білім алатын магисгранттарга, PhD доктаранттарға, тарих жонс этнология понінен доріс берстін оқытушылар мсн зсрттеушілсрге арналған сңбсктсрінің бірнсшеуіне тоқталып өтсск. 2013 ж. ол-Фараби атындагы Қазақ Үлгтық унивсрситстінің «Қазақ унивсрситсті» баспасынан «Қазақ халқының этногснезі мсн этникалык тарихы», - дсгсн оку құралы жарык көрді [1]. Еңбектс казак халкының этногенезі мсн этникалык тарихына катысты негізгі түжырымдар қарастырылған. Этногенез жонс этникалық тарихқа байланысты теориялык көзкарастар, сонымсн катар казак халқының күрылуыныц тарихи алгы шарттары, ежслгі жонс ортағасырлардағы Қазакстан аумағындагы этникалык үдсрістср; моңгол шапқыншылығынан ксйінгі халық болып қалыптасу үдерісі; Қазак хандығының күрылуына байланысты казак халқының калыптасу кезеңіне талдау; Қазақ атауынын шығуы мсн магынасына байланысты гылыми талас моселелсрі жонс Үлы, Орта, Кіші жүздердің этнотсрриториялык бірлестіктердің қалыптасуы мен күрылуы сиякты іргелі моселслерге катысты бағыттар қарастырылған. Еңбск торт тараудан түрады: бірінші тарау - «Этногенез бен этникалык тарихтың тсориялык моселслері»; екінші тарау - «Қазактардың этногснезі мсн этникалык тарихындағы сжслгі тайпалардың алатын орны мен ролі»; үшінші тарау - «Қазак этногснезіндегі түркі ксзеңі»; төртінші тарау - «Қазак халқының қалыптасу тарихы».

Сонымсн катар, сол жылы «Қазак унивсрситеті» баспасынан «Этнологияның іргслі мосслелері» атты оку күралы жарык көрді [2]. Оку күралы алты тараудан түрады: бірінші тарау - «Этностың тсориялық мосслелсрі»; екінші тарау - «Этникалык зсрттсулсрдсгі инструмснталистік, конструктивистік жонс баска да тосілдср»; үшінші тарау - «Қазак халкының этногенсзі жонс этникалык тарихының іргслі мосслслсрі»; төртінші тарау - «Қазак халқы шаруашылығының іргслі мосслслері»; бесінші тарау - «Қазақтардың дәстүрлі тіршілік көзі жүйссінің іргслі мосслслсрі»; алтыншытарау - «Қазак диаспорасы мсн оралмандарының іргілі моселслері». Жоғарыда көрсетілгсн сңбсктс Дүниежүзілік жонс отандык этнологияның іргелі моселелсрінс қатысты нсгізгі түжырымдар жүйслснгсн.

Этнос тсориясыныц жалпы қабылданған кағидалары мсн арнайы түсініктсрі; этногснстикалық жәнс этникалык үдсрістерді зерттеудің әртүрлі одістсмслік достүрлсрі; казак халкының этногенсзі мен этникалык тарихы; модсни шаруашылык жүйссі; достүрлі матсриалдык жоне рухани модениеті сиякты іргслі моселелсргс катысты бағдарламалык бағыттар берілгсн. Соңгы жылдары Аманжол Боранбайүлы жақын жоне алыс шетслден тарихи отаны - Қазакстанға көшіп кслген рспатриант-қазақтардың бсйімдслу мсн интеграциялануының түрлі мосслслерімсн айналысып кследі. Нотижссіндс кслссідсй зерттсу жарияланымдар жарык көрді: «Сүйеубайдың асы», «Саяк-Ысык ата», «Жолый баба. Сарман ата», «Ата жолы» [3].

Ғалым ағамыз слміз тоуслсіздігін алғалы бсрі тарихи тағдырмсн Қазакстанға көшіп келгсн отандастарымыздың саяси, олсуметтік-модсни мосслслерін назардан тыс калдырған емес. Себебі, халкымыздың түтастығы мсн модсни мүрамызды байытамыз десск, сырттағы отандастарымыздын қазіргі кезсндсгі саяси-әлеумсттік, модени дамуын кадағалай отырып, олардың бөгдс ортаға сіңіп кетуі каупінің алдын алуымыз керск. Осындай өзскті мосслелердің катарына ғалымның көптеген слсулі сңбсктсрі жарыққа шыкты. Атап айтсақ, Д. Қасымовамен қосавторлыкта «Пути интеграции оралманов в казахстанское общество: реалии и вызовы» деген еңбегі. Аталмыш сңбектс Қазақстандағы бүгінгі этникалык миграция үдерістсрі жонс оралмандардың елімізгс оралуы мсн жсргілікті

тұрғындарға сіңісуі мсн ондағы ксйбір киыншылыктардың болғандығын жан-жақты зерттсулср негізінде көрскскен [4]. Олардың республикамыздың батыс, солтүстік, оңтүстік жонс шығыс өңірлсріне қоныстануында ксйбір қиыншылықтары туралы олсумсттік тұрғыдан жүргізілгсн зерттсулсрге сүйенс отырып тың молімсттср келтірілгсн. Сонымсн қатар, еңбсктс бұқаралық ақпараттык құралдарда жарияланған қоғам қайраткерлерінің, саясаткерлерінің оралмандарға байланысты пікірлсрі мен көзкдрастары туралы мосслслср талданған.

Ғалымның, рспатрианттар мен олардың слгс оралуы және ондағы ксйбір өзскті мосслслсріне байланысты, көптсгсн қомақты ғылыми мақалалары Халықаралық жонс Республика көлеміндс өткеі конферснцияларда баяндалып, жинақтарда жарияланған. Бұлардың арасындағы «Өзбскстан жоне Түркімснстандағы қазақ-репатрианттарының арасындағы некелік жұбын таңдау срекшеліктері» дегеі ғылыми мақаласында сртедсн қазак халқымен көршілес және ортүрлі жағдайда өзара карым -J қатынаста өмір сүріп кслс жатқан өзбск, түрікмсн, тожік, қарақалпақ, қырғыз жоне т.б. түркі тілдеі халықтардың отбасын құру нсгізінде кслін түсіру, қыз ұзату мәссслслсрі дәстүрлі құқық негізіңи ата-анасының, жақын туыстарының таңдауымсн орындалатындығы айтылған [5].

Өзбскстан, Түркімснстан жоне Орта Азиядаға қандастарымыздын нске-отбасын құруы барысі дәстүрлі Қазақстанда тұратын отандастарымсн негізгі ұстанымдарынъщ ұқсастығы мсн срскшсшінс мон бсрілгсн. Бұл дәстүрлі шаралар бслгілі отандық некс жоне отбасын зерттсуші А.Ж. Жакипованың жонс Х.А. Арғынбасвтың сңбектсрінде жан- жақты талданғандығы айтылған. Сонымсн катя ғалым, некеге тұру тосілінс тоқтала кслс, онда таңдау оның шарты жастардың өздерінің калауларын-j да нсгізгі қажетті көрсетікштсрге байланысты: сүйіспеншілік, көзкарастарының қызығушылықтары| ның бір болуы, жеңілтектік, жалғыздыктан қорқу, жүктілік, жоспарсыз жонс ссспмен балалы бол жонс ата-анаға тоуслді болу, ата-ананың зорлыгымсн жонс т.б. Осындай қажсті жонс көптеі жағдайдағы некелсрді мынадай үш топқа: махаббатпен, ксздейсоқ, жонс ата-ананың күштсуімен л бөліп қарастыра, кслс олардың орқайсысының болашақтағы тағдыры бақытты жұбайлар, орта иск нсмссс бақытсыз нскс болуы мүмкін, дсгсн молімсттср кслтірілгсн.

Жогарыда кслтірілгсн нскслсрдің орқайсысына талдау жасалған. Нскслік одақтың сң бастысые" жастың сүйіспеншілгі, скеуінің дүнистанымы мсн қызығушылықтарының бір болуы. Ал ксдсйиі нскс тағдыры да қызығатындай емсс. Түсініспсушіліктсн, ордайым кслсңсіз жағдайлар отбасылыц өмірдс болып тұратындыктан бұндай нсксңің болашағы жоқ деген мосслслср қарастырылып, талі жасалынған. Ата-ананың қысымымен нсмесе сссп бойынша нексге тұрғандар нсгізінс экономикам материалдық жонс басқа да құндылықтар, сонымсн қатар өзара сыйластық жоне ссңімділік жұбайларға сотті өмір мен қатынас қамтамасыз стстіндігіне де талдау жасалған. Жоғарыда келтірУ ген дерсктсрден нарык заманда матсриалдық жағы бар, қалталы болған жағдайда жонс олеуметіі жағы жоғары лауазымды болып тұрған шақта бұл шындық сксндігі қарастырылған.

Ал «Оңтүстік Қазақстан өңіріндсгі нскегс құру динамикасы жонс отбасының қалыптасуы» дег^ ғылыми макаласында Оңтүстік Қазақстан жонс Жстісу өңірінің ауыл жонс кала халқын нсгізге отырып этноолсумсттік ксң ауқымды дсрсктсрді жан-жақты пайдаланган [6]. Осы аталған облыс дың орыс этностарының өкілдсрінде 63,9 % - 72,5-ке % дейінгі көрсст кішті байкатқаны қамтьш Бұндай жоғары көрсс ткіш нотижссі олсумсттік-косіби тұрғыдағы жоғарғы дорсжслі білімді орта жстекші мамандардың,осірссс жас жонс орта буын өкілдсрінің жауаптарынан алынған. Ал аға 6j өкілдсрінен, орта жонс төмснгі дорсжслі жұмысшылардан аз көрініс тапты. Бұл көрсс ткіш Жамбыл облысының Мсркі ауданының түрік өкілдерінің рсспондснттсрінің бсргсн жауаптарц көрсстілмейді. Себсбі, дәстүрлі туыстық қарым-қатынасты алға қоятындықтан оларда болашақ таңдау скінші орында сксндігінсн мәлімст келтірілген.

Жар таңдауда қазақ, өзбск, ұйғыр жәнс орыс өкілдсрінің жауаптары бойынша скінші оры жақын дос - жарандарының көмсгімсн шсшілстінін көрсстілген. Аталмыш жағдай Оңтүстік К/ стан облысына қарағанда Алматы жонс Жамбыл облыстарында төмсндігі 16,2% - 20,8% дсйінгік жоне 12,8% - 17,3 % дсйін орыс өкілі осы жауапты көрсетсе, ал Оңтүстік Қазақстан облыс' қазақтар 26,8% - 28,4%, ал орыстар - 26,8% көрссткішті байқатқандығын пайыздық көрссткіштср көрсстілген.

Ғалымның «Адаптация казахов-оралманов из стран дальнего зарубежья в Казахстане» *дШ* ғылыми мақаласында алые шстелдердегі қазақ - оралмандарының Қазақстанға бсйімдслуі барысыңш туындаған кейбір қиыншылыктар мен оларды шсшу жолдары бойынша атқарылған іс - шаралаЛ талдау жасай отырып, оны шсшу барысындағы өзіндік ой пікірлер айтылған [7].

Сонымсн қатар, А.Б. Қалыштың «Семья и брак в современном Казахстане» монографиясыш отандық этнология ғылымында тұңғыш рет, 1970-2000 жылдардағы бүкіл республика мсн жекелЛ аймақтар деңгейінде қазақтардың жонс басқа да ұлыстардың неке мен отбасылық кдрым-катьЛ

зрттсулср негі-
ығыс өңірлсрінс
ен зерттеулсрге
дараттық құрал-
гы пікірлсрі мсн

ті моселелсріне
көлсмінде өтксн
Эзбскстан жоне
нсліктері» дсгсн
өзара қарым -
.6. түркі тілдес
үқық нсгізіндс,

күруы барысы
н срскшслігінс
.Ж. Жакипова-
Сонымен қатар
гің калауларын-
іғушылықтары-
"н балалы болу
жонс көптсген
<үштеуімен дсп
гар, орта нсксгс

ең бастысы скі
'. Ал кедсйсоқ
лар отбасылық
ірылып, талдау
экономикалық,
сенімділік жас
ірыда келтіріл-
кәне әлсумстік

штасуы» дсгсн
ын негізгс ала
іған облыстар-
ны қамтылған.
іімді орта жоне
I. Ал аға буын
көрссткіш тск
жауаптарында
і болашақ жар

лгінші орында
нтүстік Қазақ-
'о дейінгі казак
ан облысында
эсеткіштермсн

хстанс» дсгсн
пуі барысында
с - шараларға

ографиясында
лен жскелсген
рым-катынас-

тарып ксшснді жонс жан-жақты түрғыда зсрттсугс талпыныс жасалған [8]. Автордың келссі «Внутрисемейные конфликты и разводы в современном Казахстане» атты монографиясында отандық гуманитарлық ғылымда алғаш рст, неке мен отбасы қатынастарындағы түрақтылық, жанжалдардар жонс ажырасулар қарастырылған [9].

Этнограф ғалымның жогарыда көрсетілген гылыми еңбсктері мен жарияланған мақалаларынан Йзалыс жонс таяу шстслдсрдсгі қандастарымыздың елге көшіп келуі мсн рсспубликамыздыц облыстарыпа бсйімделуіндегі туындаған ксйбір киыншылықтары мсн оны шешу жолдарын жан-жақты корссплген этнографиялык зерттеулсрі бағытындағы бір гана қырын долслдсйтін гылыми басылымдарына тоқталып өттік.

Бүгіпгі таңдағы қазақ этнографиясының ізін жалғастыруда өзіндік орнын тапкан Аманжол Боранбайұлының зсрттеулсрінің аукымы өтс ксң жонс жоғарыда көрсстксніміздсй көп салалы болып табы.тады.

1. Қальш Л.Б. Қазақ халқының этногенезі мсн этникалык тарихы: оқу-одістсмслік кошен. Лламаты: Қазак университеті баспасы, 2013. 148 б.

2. Қальш А.Б. Этнологияның іргслі мосслелері. Оқу құралы. Алматы: Қазак университеті баспасы, 2013. 120 6.

3. Қальш Л.Б. Сүйеубайдың асы. Лламаты: Жуалы-7, 2002; оныкі. Саяқ-Ысық ата. Лламаты: Тарих тагылымы, 1)10: оныкі. Жолый баба. Сарман ата - Алматы: Тарих тағылымы, 2011; оныкі. Лта жолы. Лламаты: Лрыс, 2013

4. Кальш А.Б., Касымова Д.Б. Пути интеграции оралманов в казахстанскоеобщеетво:рсалии и вызовы. Алматы: Казак \ ніівсрситеті, 2013. - 206 е.

5. Қальш А.Б. Өзбекстан және Түркіменстандағы казақ-репатрианттарының арасындағы некслік жүбын таңдау Ьекшеліктері // 20 жыл ішіндсгі Қазакстан мсдиевистикасы: жстістіктсрі жонс болашагы: тарих гылымдарының докторы, профессор Я.Д.Ссровайскийдің туганына 100 жыл толуына арналган республикалык гылыми-тожірибслік конференция •териалдары. 13 маусым 2012 ж. Алматы, 2012. 187-189 66.

6. Қальш А.Б. Онтүстік Қазакстан оңіріндегі некеге түру динамикасы және отбаеының калыптасуы // «Отандық археология жоне этнология: зсрттсулср, жацалықтар, талдаулар» атты «V Оразбаев окулары» реепубликалық гылыми-тэжірибелік конференция материалдары. 26-27 сәуір 2013 ж. Лламаты: Қазақ-ун-ті, 2013. 45-51 бб. (ISBN 978-601-247-«75-4)

7. Кальш Л.Б. Лдаптация казахов-оралманов из стран дальнего зарубежья в Казахстане //Казахстан и зарубежные казахи: Материалы Международной научно-практ. конф. «Репатриация этнических казахов в Казахстан как составная часть государственной миграционной политики: достижения, проблемы и пути решения», посвященной 20-летию Всемирной Ассоциации казахов (г.Алматы, 12 октября 2012 г.). Лламаты, 2012. С. 165-169.

8. Кальш Л.Б. Семья и брак в современном Казахстане. Лламаты: Лрыс, 2013. 472 с.

9. Кальш Л.Б. Внутрисемейные конфликты и разводы в современном Казахстане. Лламаты: Лрыс, 2013. 160 с.

Е. Ноянов

т.г.к., әл-Фараби атындагы ҚазҮУ-дың доценті

ҰЛТТЫҢ ҚАМЫН ТҮГЕНДЕГЕН ҒАЛЫМ

Наурыз айында озінің саналы ғұмырын осы замандағы Қазақстанды мсксндсгсн казак этносы мсн езгс этнос окілдерінің озара катынастары, тілі, одет-ғүрыптары, нскс катынасы мсн отбасылык ерскшсліктсрінің сакталуын зерттсп, еліміздің дамуына озіндік сүбслі үлссін қосып жүргсн, тагылымы мол ғалым-этнолог, ол-Фараби атындағы Қазак үлттық унивсрситсті археология, этнология •вне музсология кдфедрасының мсңгсруитісі, тарих ғылымдарының докторы, профессор Аманжол Боранбайүлы Қалыш 60 жылдық мсрсйтойын атап отксліі отыр.

Мсн Аманжол Боранбайүлымсн 1990 жылы таныстым. Сол жылы ол-Фараби атындағы Қазак Үлттык унивсрситстінің тарих факультетін бітіргсн маған жүмыска орналасу біршама киындык туғызды. Оқу бітірісімсн Қызылорда каласындағы псдагогикалык институтка жолдама алдым. Өзім Жамбыл облысының тумасы болғандыктан, ойелім туып-осксн оңіргс оқытушы болып бару - кайын жүртты паналау сиякты корінді. Ауылдағы жүрттың алып кашпа оңгімссінен коркатын окс-шснісмнің дс, сол жакка баруымды қолдамайтьтнын да алдын-ала білстінмін. Содан озім маманданған кафсдрамның мсңгерушісі, профессор Әбдсш Толсубасвтың бағыттауымен қазіргі ҚР ҮҒА Ш.Ш. Уолиханов атындагы Тарих жоне этнология институтының этнология боліміне жүмыс іздеп бардым. Мені іскимылы жылдам, сойлегенде озінді баурап алатын қасиеті бар, болім мсңгерушісінің орынбасары, Аманжол Боранбайүлы қабылдап, бірден жүмыска алатынын айтты. «Әлі дипломым колыма тигсн жоқ», - дегсніме карамастан, «ертең жүмысқа кел, арғы аптада Алматы облысы, Еңбекшіказак ауданына іс-сапарға шығамыз», - деді.